

Píše Lucie Merhautová

(E*forum, 26. 11. 2014)

Jiřímu Brabcovi

„...já pociťuji velikou radost a přímo štěstí, když mohu číst a dovídat se něco nového. Obzvláštní jsem míval (a mám posud) radost, být - nemocný (ovšem ne zle) a mít výmluvu ležet (nechodit do říkání atd.) a celý den číst a číst romány nebo cestopisy...“ Tato slova by mohl o sobě napsat Jiří Brabec, kdyby psal dopisy. Z neutuchající zvědavosti i prostého potěšení z četby se v dubnu 1894 vyznal T. G. Masaryk v dopise básníku J. S. Macharovi.

Z této korespondence byl dlouho znám a (nejen) literárními historiky využíván hlas Macharův. Památníku národního písemnictví se před časem podařilo získat dopisy Masarykovy a vzájemná korespondence z let 1893-1932, uložená ve fondech obou pisatelů, nyní čítá kolem osmi set dokumentů. Dopisy (zejména z let 1893-1907, které putovaly mezi Prahou a Vídní) obsahují množství stanovisek k nejrůznějším osobnostem, dílům, kulturním, literárním i politickým událostem. Přibližují rozvrhování a promyšlené prosazování modernismu zacíleného k horizontu přítomnosti, k bezohledně kritické reflexi všech oblastí národního života. Toto angažované myšlenkové, umělecké a organizační úsilí mělo svou cenu a důsledky - dopisy jsou dialogem mezi filosofem a básníkem rozvíjeným v situaci doléhající duchovní tísně a izolace. Dialogem, jenž nabízel možný způsob překonávání existenciální osamělosti, desiluze a pochyb o smyslu vlastní práce, jimiž prošli všichni představitelé rané české moderny.

Charakteristické je účastenství na tvorbě toho druhého: „sestoupil jste do naší české psyché hodně až do vnitřností - píšete, že musíte dál a dál - provázím toto Vaše sestupování se vším účastenstvím svého srdce i rozumu,“ píše Masaryk Macharovi 6. října 1894 v reakci na vydání Magdaleny a sbírky Zde by měly kvést růže.

Macharova poezie vyhovovala Masarykově představě o noetické funkci umění („poezie bez myšlenek není“), uprostřed devadesátých let, tedy právě v době, kdy se jeho přátelství s Macharem rychle prohlubovalo, se intenzivně zabýval českou i světovou literaturou. Jak konstatoval Jiří Brabec (Panství ideologie a moc literatury, Praha 2009, s. 45), v nedokončeném cyklu úvah Moderní člověk a náboženství Masaryk tematizoval „podivuhodnou blízkost svých sociologicko-psychologických analýz, provedených v Sebevraždě, a uměleckého zobrazení zoufalého hrdiny Garborgova románu Umdlené duše“ či postav Dostojevského. Spříznění prožíval i ve vztahu s Macharem. Oba spatřovali souvislost mezi Českou otázkou a Magdalenou, Karlem Havlíčkem a Božími bojovníky, úvahami v Naší nynější krizi o ženské otázce a sbírkou Zde by měly kvést

růže a nedokázali úplně rozlišit, zda jde jen o paralelu, nebo zda jejich rozhovory měly třeba nevědomý inspirační vliv. Jako by se každý svým vlastním způsobem věnoval obdobným tématům a problémům. „Ta harmonie naše dělá mě šťastným, ale půjde-li to tak dál, stanu se spiritistou,“ píše 23. července 1895 Machar Masarykovi.

Vztah mezi filosofií, vědou a uměním Masaryk promýšlel v řadě textů, jeho úvahy se promítaly i do korespondence, nebo jí byly naopak iniciovány. Stopu prolínání soukromých a publikovaných textů můžeme vysledovat ve studiích o moderním titanismu, jež Masaryk nejprve vágně nazýval „obrazy 19. století“ (již na jaře 1894) a na konci roku 1895 je pracovně uváděl jako „Filosofie a náboženství – boj moderního člověka o světový názor“. Studie se obdobně jako ostatní projevy obou aktérů rodily z mnoha momentálních impulsů: Masaryk zmiňoval boje o Českou modernu, svou kritiku Vrchlického a polemiky vyvolané Macharovou studií o Hálkovi. Navazovaly také na předchozí práce počínaje Sebevraždou a měly být jakýmsi završením, „závěrečným účtem“ nutkavých témat i vypořádáním se s „kusem krize své“. V. K. Škrach v doslovu k prvnímu soubornému vydání Moderního člověka a náboženství v roce 1934 vzpomněl na formativní vliv, který měly články otištěné v letech 1896–1897 ve čtvrtém a pátém ročníku Naší doby na mladou generaci, analýze příčin „nemoci konce století“ na naléhavosti dodávala i „citová bezprostřednost“ a „vášnivě zaujetí“. Osobní stylizace přesvědčovala, že Masarykovi nešlo o akademické pojednání nebo „o literárně zajímavé téma, nýbrž o živé a žité vlastní otázky, v nichž vidí i otázky celé své doby“ (in T. G. M., Moderní člověk a náboženství, Praha 2000, s. 181). Macharovi Masaryk popisoval i psychofyzické stavy provázející jeho psaní (horečka, nespavost, „posedlost“ tématem) a přičítal mu jistou iniciační úlohu: „Věru nevím, co to do mě vjelo, myslím, že jste mně k tomu pomohl, a za to gratias! Opravdu – ohněm se i stará koudel rozhoří, alespoň chytá!“ (13. prosince 1895).

Jiří Brabec v jedné z masarykovských studií poznamenal (a zdůrazňoval to i v přednáškách), že kapitola věnovaná Mussetovi je „zdnalivě paradoxní“: „Masaryk, tak alergický na subjektivismus, je v Mussetově případě plný porozumění. Oceňuje Mussetovu upřímnost, ‚pravdivost citů‘, chválí básníka, že nezatajuje své myšlenky“ (Panství ideologie a moc literatury, s. 48). Masaryk v prvním čísle pátého ročníku Naší doby v říjnu 1897 začal otiskovat kapitolu Moderní člověk a náboženství: Moderní titanismus. Po expozici problému následovala první podkapitola Nemoc století (Alfred de Musset), kterou Machar v dopise z 21. října (tedy den poté, co číslo vyšlo) pochvalně komentoval a odkazoval na Mussetovy básně, z nichž by se dalo „mnoho citovat“. Masaryk jej obratem požádal o zapůjčení Mussetovy lyriky a Machar mu věnoval svůj exemplář. Pokračování studie (nadepsané Moderní titanismus. A. de Musset: nemoc století) pak Masaryk uvedl citátem z dalšího Macharova dopisu z 1. listopadu: „Musset je upřímný člověk, jemu není jen ‚panbů‘ takovou příkrasou básnickou, jemu je skutečně ultimum refugium. Tak na mne dělá dojem, jako by mu měl za zlé, že se tak málo stará o pořádek tohoto světa, když už jej jednou stvořil – jako nějaký vznešený pán o svého levobočka; Musset na jeho místě by to spořádal jinak, ale konečně – tací jsme všichni. A Musset stojí přece jen výš než hrdina Garborgův: Gram jde kuknězi (ne k bohu!), Musset se hádá s pánembohem, ale s bohem! A tam ten je

jenom duše ‚umdlená‘, tenhle je docela zlomená, ale hrdá, aristokratická.“ Masaryk navazuje: „Machar tu (v nedávném dopise) velmi správně ukazuje na ráz Mussetova hledání Boha a na rozdíl mezi rekem Mussetovým a Garborgovým. Vpravdě je pro Musseta charakteristické to, že nehledá Boha pouze filosofického, ale náboženského, přímo řečeno *zjeveného*“ (Naše doba 5, 1897/98, č. 2, s. 142).

V další analýze Masaryk musel domyslet důsledky Mussetova (Rollova, Octavova) subjektivismu, citového egoismu, nepolitického a nesociálního životního postoje ústícího ve skutečné nebo mravní sebevraždě. Přesto jako by mu byl Musset sympatičtější, jak poznamenal Jiří Brabec, než „objektivnější Faust“ a Don Juan, který „dovede bojovat pro svobodu vlastního i cizího národa“ (tamtéž, s. 144). S některými body Macharovy interpretace mohl Masaryk osobně souznít – s touhou vtisknout světu či společnosti svůj řád nebo s bezprostředním, prožitým, zoufalým vztahem k Bohu. Ve skepsi způsobené pošpiněním „čistoty srdce“, a tedy mravním rozvratem spatřoval vztah k pascalovské skepsi: „Pascalové skepsí umírají. Humovi skepse nepřekážela v komfortu“ (tamtéž, s. 142). Ony sympatie k Mussetovi do Masarykovy studie však také mohly proniknout z Macharova hodnocení a vztahu k romantikům (v Konfesích literáta vzpomíná na vliv Lermontovův, jeho první fejeton se týkal Byrona).

Komplexnost vztahu mezi Masarykem a Macharem by měla představit plánovaná několikasvazková edice korespondence (první svazek z let 1893–1896 vyjde v roce 2016). Na její přípravě se podílí tým z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR a Literárního archivu PNP, vyjde v rámci řady Korespondence TGM, doplňuje Spisy T. G. Masaryka (vydávané ve spolupráci MÚA a Ústavu T. G. Masaryka), jichž je Jiří Brabec vedoucím redaktorem.

www.ipsl.cz